

UO`K-638.12+638.11+638.141+638.178.

**QORAQALPOG'ISTONDA ASALARACHILIK KADASTRINI ISHLAB
CHIQISHDA MIKROIQLIMNING AHAMIYATI**

Mualliflar – Tursinbekova Gúlmira

– 06.01.10- «Yer tuzish,
kadastr va yer monitoringi» ixtisosligi bo'yicha
2- bosqish tayanch doktoranti.

Reimov Nietbay - qishloq xo'jaligi fanlari
doktori. Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi va
agrotexnologiyalar institutining «Suv
xo'jaligi va yerdan foydalanish» kafedrasini
professori. Ilmiy rahbar.

Ízoh – Ilmiy maqolada qurib borayotgan Orol dengizi bo'yida joylashgan Qoraqalpog'istonda asalarachilikni rivojlantirish uchun asalari oilalarini kadastrli tug'ri joylashtirishda mikroiqlimni urganish haqida so'z etiladi.

Аннотация. В научной статье говорится о значениях микроклимата при изучении кадастрового размещения пчелиных семей для развития пчеловодства в Каракалпакстане, который расположен на берегу высыхающего Аральского моря.

Annotation. The scientific article talks about the study of the cadastral placement of bee colonies for the development of beekeeping in Karakalpakstan, which is located on the shores of the drying up Aral Sea.

Kalit so'zlar – Orol bo'yi, Qoraqalpog'iston, noquloy iqlim, asalari, mikroiqlim, kadastr, nektar, asal, inson, o'simlik.

Ключевые слова - Приаралье, Каракалпакстан, неблагоприятный климат, пчелы, микроклимат, кадастр, нектар, мед, человек, растение.

Key words - Aral region, Karakalpakstan, unfavorable climate, bees, cadastre, nectar, honey, human, plant.

Kirish. Qoraqalpog'iston Respublikasi o'zining keng maydoni, ekstremal iqlim sharoiti va o'simlik turlarining ko'pligi bilan boshqa regionlardan ajralib turadi, bu esa, o'z navbatida, asalarichilikni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois asalari oilalarini Respublika bo'yicha kupaytirish imkoniyati yuqori.

Asalarichilikni respublikada yanada rivojlantirish to'g'risida ko'pgina qarorlar qabul qildi. Shu jumladan Ózbekiston Respublikasi Prezidenting 2017-yil 16 oktyabrdagi «Respublikamizda asalarichilik tarmog'ining yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi – 3327 sonli qarori qabul qilindi. Bu qaror yordamida Respublikamizda asalarichilik tarmog'i jadal rivojlandi, uning moddiy-texnika táminoti, kadrlar bilan táminlash ishlari mustahkamlandi.

Asalari yetti xazinaning biri – deydi xalqimiz. Asalarilar ko'plab shifobahsh asal, mum, propolis, gulchangi to'plashi bilan hamda ayni paytda qishloq xo'jalik ekinlarini, ayniqsa bog'dorchilik, sabzavotchilik, issiqxona xo'jaliklari va paxtachilikni rivojlantirishga katta ijobiy tásir ko'rsatadi. Shu boisdan ham, u qishloq xo'jaligida serdaromad sohalardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda Ózbekistonda asalarichilik mahsulotlariga bo'lgan talab va uning shifobaxsh maxsuloti bo'lgan asal va asalari mahsulotlari (mum, prapolis, guulchangi (perga), asalari suti va zahari) yetishtirishga oqilona ixtisoslashuvini saqlab qolish, mustaqil respublikamizningkun sayin bozor iqtisodiyotiga o'tayotgan davrida iqtisodiyotimizning asosini tashkil etadi.

Albatta asalarichilikni rivojlantirishni tug'ri tashkillashtirsak uning xalq xo'jaligida foydasi ko'p. Asalarachilik oilalari quloy sharoitda kupaytirilsa, toza asal, propolis, ari suti, ari zahari, perga, gulchang, mum va boshqa da noyob dorilik mahsulotlar olinadi, o'simliklarning biologik xilma-xilligi saqlanadi, tabiatdan barqaror foydalanish yo'lga qo'yiladi, aholi ish bilan táminlanadi, noyob o'simliklar turi saqlanadi, ekologiya yaxshilanadi, asalarilar yordamida o'simliklar changlanib, hosildorligi oshiriladi [2].

Respublikamiz asalarichilari oldiga xar bir asalari oilasining mahsuldorligini oshirish hisobiga asal va asalari mahsulotlarini yetishtirishni

ko'paytirishga qat'iy vazifasi qo'yilgan. Buning uchun har bir asalarichidan va har bir rahbardan, asalari oilasini zooveterinariya qoidalari asosida parvarishlab, asalarilarni tez-tez serasal o'simliklar o'sadigan joylarga ko'chirib turishni talab qiladi [7].

Asalarilarning foydali va serdaromad tomonlari shundaki, ular o'simlik gullarini chetdan changlatish yo'li bilan ekinlar, hosildorligini 20-45% gacha oshirishga sabab bo'ldi. Respublikamiz sharoitida esa g'o'za, bog'lar, beda va dukkakli o'simliklar, ozuqabop hamda poliz ekinlari maydonlari kengayib borishi tufayli, qishloq xo'jalik ekinlarini changlatishda asalarilarning ahamiyati kun sayin ortib bormoqda [7].

Asalarichilikni respublikada yanada rivojlantirish to'g'risida ko'pgina qarorlar qabul qildi. Shu jumladan Ózbekiston Respublikasi Prezidenting 2017-yil 16 oktyabrdagi «Respublikamizda asalarichilik tarmog'ining yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi – 3327 soli qarori qabul qilindi. Bu qaror yordamida Respublikamizda asalarichilik tarmog'i jadal rivojlandi, uning moddiy-texnika táminoti, kadrlar bilan táminlash ishlari mustahkamlandi [1].

Albatta salari tirik jon bo'lganligi uchun unga da quloyli mikroiklim zarur bo'ladi. Ushbu masalanining ijobiy echimini topish uchun Qoraqalpog'iston Respublikasi sharoitida asalarichilik kadastrini tashkillashtirishning ahamiyati, zarurligi va asalari oilalarini joylashtirish urinlarining asalari unimiga va sifatiga ta'sirini aniqlash bo'yicha Chimboy tumanida dala tajribalari olib borildi.

Tadqiqot o'tkazilgan joy, usul va joylashgan o'rni

Tadqiqotlar Chimboy tumanidagi “Qamis ariq” fermer xo'jaligi «Jaqsılıq» fermer xo'jaligi yerlarida dala sharoitida olib borilib, asal resurslari kadastrini tashkil etish bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar; yerlardan oqilona foydalanish. Toshkent; ID-1255. 2018.; 1:10000, 1:25000 masshtablardagi Chimboy tumanidagi “Qamis ariq” fermer xo'jaligi yerlarining xaritalari; qurilish uchun injenerlik qidiruvlari xujjati (KMK 01.07.97y.); topografik s'emka bo'yicha yo'riqnoma asosida amalga oshirilgan.

Математик қайта ишловлар Б.А.Доспеховнинг «Dala tajribalarini o'tkazish uslublari» uslubiy qo'llanmasi asosida bajarildi.

Tajriba natijalari

Tajribada asalari oylalarini kadastrli tug'ri joylashtirish bo'yicha o'tkazilgan amaliy dala tajribasida tajriba davomida nazorat variantda hisobli oylalardan (4 oyladan o'rtacha) olingan asal hosili miqdori 2,4 kilogrammga tug'ri keldi. Olingan asalning rangi oqchil sarg'ish rangda bo'ldi va asal sifatiga berilgan baho 10 ballik baholash tizimida 6 ballga tug'ri keldi. Iyun oyida olingan hosil miqdori, rangi va sifatini tahlillab ko'rganimizda hisobli oylalardan (4 oyladan o'rtacha) olingan asal hosili miqdori 1,9 kilogrammga tug'ri keldi. Olingan asalning rangi oqchil sarg'ish rangda bo'ldi va asal sifatiga berilgan baho 10 ballik baholash tizimida 6 ballga tug'ri keldi [4,5,6].

Shuning uchun Respublikamizda social va iqtisodiy rivojlantirishning 2026 yilgacha bo'lgan davrga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlarida ham asalarichilikni jadal usulda rivojlantirish mo'ljallangan. Mamlakat oziq-ovqat dasturini amalga oshirishda ham asalarichilik katta ahamiyatga egadir [3].

Daraxtzorlar (bog'lar) qoshiga quyilgan variantda hisobdagi 4 oyladan olingan asal hosili miqdori 4,3 kilogrammga tug'ri keldi. Olingan asalning rangi ochiq sariq rangda bo'ldi va asal sifatiga berilgan baho 10 ballik baholash tizimida 9 ballga tug'ri keldi. Iyun oyida olingan hosil miqdori, rangi va sifatini tahlillab ko'rganimizda hisobli oylalardan (4 oyladan o'rtacha) olingan asal hosili miqdori 3,4 kilogrammga tug'ri keldi. Olingan asalning rangi ochiq sariq rangda bo'ldi va asal sifatiga berilgan baho 10 ballik baholash tizimida 9 ballga tug'ri keldi.

Bedazorlar qoshiga quyilgan variantdan hisobdagi 4 oyladan olingan asal hosili miqdori 3,7 kilogrammga tug'ri keldi. Olingan asalning rangi oqchil sarg'ish rangda bo'ldi va asal sifatiga berilgan baho 10 ballik baholash tizimida 8 ballga tug'ri keldi. Iyun oyida olingan hosil miqdori, rangi va sifatini tahlillab ko'rganimizda hisobli oylalardan (4 oyladan o'rtacha) olingan asal hosili miqdori 3,5 kilogrammga tug'ri

keldi. Olingan asalning rangi oqchil sarg'ish rangda bo'ldi va asal sifatiga berilgan baho 10 ballik baholash tizimida 8 ballga tug'ri keldi [4,5,6].

Yaylovzorlar (yantaqzorlar) qoshiga quyilgan variantdan hisobdagi 4 oyladan olingan asal hosili miqdori 3,9 kilogrammga tug'ri keldi. Olingan asalning rangi oqchil rangda bo'ldi va asal sifatiga berilgan baho 10 ballik baholash tizimida 9 ballga tug'ri keldi. Iyun oyida olingan hosil miqdori, rangi va sifatini tahlillab ko'rganimizda hisobli oylalardan (4 oyladan o'rtacha) olingan asal hosili miqdori 3,8 kilogrammga tug'ri keldi. Olingan asalning rangi oqchil sarg'ish rangda bo'ldi va asal sifatiga berilgan baho 10 ballik baholash tizimida 9 ballga tug'ri keldi [5,6].

Paxta dalasi qoshiga quyilgan variantdan hosil olinishi iyul oyi oxiriga rejalashtirilgan.

Xulosalar;

1.Qoraqalpog'iston Respublikasida asalarachilikdan yuqori va sifatli hosil olish uchun asalari oilalariga yaxshi sharoit yaratish uchun asalari oylalarini daraxzorlar, bedazorlar, yantaqzorlar va paxta dalalari qoshlariga quyosh nuri kuchli tushmaydigan, mikroiklimli joyga joylashtirish lozim.

2. Mavsumga qarab asalari oilalariga yaxshi sharoit yaratish uchun o'larning malum bir qismini ko'chirish uchun quloy uskunalarga (telejkalarga, arabalarga, RPTU uskunasi ramalariga) joylashtirish maqsadga muvofiq.

3. O'rganilgan variantlar bo'yicha hisobdagi 4 oyladan olingan o'rtacha hosil miqdorini hisoblaganda eng yuqori va sifatli hosil may oyidagi hosilda daraxtzorlar qoshiga (4,3kg.) va yantaqzorlar (3,8kg.) qoshiga quyilgan variantlardan olindi.

4.Asal hosili rangi bo'yicha eng yaxshi tovarlik rang may oyida daraxtzorlar va bog'lar qoshiga quyilgan mikroiklimli variantdan olindi.

5.Asal hosili sifati, tami va tovarlik xossalari bo'yicha eng yuqori ko'rsatgichlar daraxtzorlar (bog'lar) va yantaqzorlar qoshiga quyilgan variantdan olindi.

6.Asalari mahsulotlarining (asal, mum, perga, propolis, asal zaxri va boshqa)) oziq ovqat mahsuloti va xalqimizning sihat salomatligini saqlashda dorilik xossalari borligini hisobga olib va qishloq xo'jaligi ekinlarini changlatishda asalari oilalarini

(oylalarini) mavsum davrida tabiiy o'simliklarning gullashiga va boshqa da zaruriyatlariga qarab bir hududdan boshqa hududga kadastrli ko'chirish jadvallarini har bir asalarichilik xo'jaliklari bo'yicha ishlab chiqish zarur.

7.Qishloq xo'jalik ekinlari zararkunandalariga qarshi kimyoviy preparatlarini qo'llashda belgilangan xavfsizlik choralariga rioya qilishda asalarichilik qoydalari bo'yicha tavsiyanomalar ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

8.Asalarachilik kadastrlik jihatdan tug'ri joylashtirilsa olinadigan mahsulot hajmi 41-79% ga ortib va sifati yaxshilanganligi uchun iqtisodiy tomondan foydali soha ekanligi ilmiy tadqiqotlar orqali dalillandi.

Foydalanilgan adabiyotlar;

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 16.10.2017-yildagi PQ-3327 sonli qarori "Asalarichilik tarmog'ini boshqarish tizimini tubdan tashkil etish, asalarichilik xo'jaliklari faoliyati va samaradorligini oshirish, asal mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi va turlarini yanada ko'paytirish, asalni qayta ishlash bo'yicha zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, sohaning eksport salohiyatini oshirish, shuningdek asalarichilik sohasini ilg'or tajribalarini Respublikamizning barcha hududlariga tatbiq etish to'g'risidagi" qarori.

2.Mirziyoyev SH.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 31 maydagi PF-5065-sonli «Yerdan oqilona foydalanish va muhofaza qilish nazoratini kuchaytirish, geodeziya va kartografiya faoliyatini takomillashtirish, davlat kadastrlarini yuritishni tartibga solish chora-tadbirlari to'g'risida»gi farmoni. Toshkent. 2017.

3.Mirziyoyev SH.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 23 oktabrdagi PF-5853-son «O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020-2030 yillarga mo'ljallangan strategiyasini tasdiqlash tug'risida»gi farmoni. Toshkent. 2020.

4. Reimov N.B., Tursinbekova G.U. Qoraqalpog'istondagi asalarchilikni rivojlantirish istiqbollari. // Proceedings of International Educators Conference 2024. Open Access | Peer Reviewed | Conference Proceedings Monthly. ISSN (E): 2835-396X. Vol.3, Issue 6 SJIF 2024: 6.659. 25th June, 2024. Italiya. 313-318 rr.

5. Reimov N.B., Tursinbekova G. Qoraqalpog'istonda asalarichilikni rivojlantirish. //Международная научно-практическая конференция проведенное в Каракалпакском институте сельского хозяйства и агротехнологий по теме «Создание экспортных интенсивных сортов, технологий и новых ресурсосберегающих идей, устойчивых к дефициту воды и засолению почв в условиях Приаралье». 31 май 2024г. стр 344-347.
6. Reimov N.B., Tursinbekova G.J. Qoraqalpog'iston sharoitida asalarichilik kadastrini yuritish.// Scientific conference on multidisciplinary Studies submit [www Russia Conference](http://www.RussiaConference.ru) vol. 3 no. 5 (2024): scms www.econferenceseries.com. 11th May 2024. 250-254 betlar.
7. Reimov N.B., Tursinbekova G. Qoraqalpog'istonda asalarichilik kadastrini tashkillashtirish// Journal of New Century Innovations, Retrieved from. [article.vicoe'-13750.https://www.Neo-journal.org/index.php/new](http://article.vicoe-13750.https://www.Neo-journal.org/index.php/new). 52 (3), 72–74pp.
8. Tursinbekova G., Reimov N.B. Qoraqalpog'istonda asalarichilik kadastrini tashkillashtirishning ahamiyati va zarurligi. Progress Annals: Journal of Progressive Research. Volume 2, Issue 7, July 2024. ISSN (E): 2810-6466. Website: <https://academiaone.org/index.php/8>. 42-45pp.